

גולה וארץ־ישראל

מקומה של תנועת הפועלים היהודית בפוליטיזציה של העם היהודי

מתתיהו מינץ

הפוליטיזציה המואצת של הציבור היהודי ברוסיה הצארית, על ביטוייה הארגוניים השונים, החלה כבר בשנות השמונים של המאה ה־19. אף שלא היתה מחלוקת בין החוקרים באשר לעיתוי התהליך, רווח הניסיון להסביר את התופעה כתגובה יהודית למאירת הפרעות ולטעון כי זהו ההקשר הבלעדי שלה – הקשר שבדיעבד הבליש את המצוקה הקיומית של היהודים והאדירה. ברם, הערכה זו הסיחה את הדעת מזרמי העומק בחברה הרוסית בכלל, מן התמורות הדומיננטיות שחלו בה וממילא – מן הפרובלמטיקה הכרוכה בהן, ומיקדה את תשומת הלב בתופעה נגדרת ומשנית. תהליך הפוליטיזציה היה מעיקרו פועל יוצא של דינמיקת המודרניזציה והתיעוש שחלה ברוסיה מאז תבוסתה במלחמת קרים. את ההתארגנות היהודית הכתיבה העוצמה הכלכלית שהלכה והצטברה בקרב הציבוריות היהודית בעקבות תהליכי המודרניזציה – ולא רק בידי העילית הפיננסית היהודית; לכך הביאו הפריצה הדמוגרפית והנחישות הציבורית האובייקטיבית שקנתה לעצמה והפגינה האוכלוסייה היהודית, והפער המתסכל שבין תחושה זו לשפל המעמד המשפטי והפוליטי שבו היתה שרויה, למרות הכול. כלומר, יש לשקול את התופעה בהקשר הסוציו־כלכלי והפוליטי הרחב של השתלשלות העניינים באימפריה הצארית ושל היהודים כחלק ממנה, ולא בהקשר הפרטיקולרי המצומצם של יחס הממשל הצארי לאזרחים היהודים; לכך הביאו יחס שקיבל את ביטויו החריף והפוגעני בפרעות של ראשית שנות השמונים של המאה ה־19. הפונה ללמוד את הנושא צריך להבחין אפוא באכולוציה המתפרשת על־פני שנים הרבה, מאיצה ומאיטה תליפות.

תמורות המודרניזציה בכלכלתה של רוסיה, שהפציעו במחצית השנייה של המאה ה־19, פילסו להן את נתיבותיהן לאט ובבטחה, וואת חרף הגורמים האגרריים השמרניים, שמשכו בחוטים רבים במערכת השלטון הצארית. גורמים אלו ביקשו לבלום את תנופת התהליכים למודרניזציה, להצר את הסתערותם באמצעות מנגנונים בירוקרטיים, להשהותם ולהסיגם אחורנית ככל האפשר – אך לשווא. לאחר סיומה של מלחמת קרים נאלץ ממשלו של אלכסנדר השני, ברצון או שלא ברצון, לקרוא דרוך לכוחות שחתרו למצוא את פורקנם בתיעוש ובמודרניזציה, והיהודים, מטבע

תפקודם הסוציו-כלכלי המסורתי, גשתלבו בדינמיקה החדשה בדבקות ספונטנית ובתנופה מתפעמת.¹ אין תמה אפוא שמבלי משים, וכמעט לאלתר, צצו בקרבם הלכי רוח אופטימיים ותקוות שרוחות המערב, משיתדרו, יביאו עמן כמוצר לוואי, ובעיקר ככורח היסטורי, את השינויים הגדולים, הפוליטיים, כלומר – יקנו להם אמנציפציה אזרחית ולאומית. מזה הטעם ראו היהודים את עצמם כשירים להפעיל – עד כמה שניתן להם במגבלות הלגאליזם של המשטר הצארי וככל שיכלו בהתחשב בכוח שעמד לרשותם – כלים ארגוניים כדי לקדם את האינטרסים שלהם.²

אף שבמרוצת כל אותן שנים היו המאמצים לשחרור פוליטי ולאמנציפציה מאמצים נכזבים – ולא רק עבור היהודים, ואף שעברו תקופות של שפל פוליטי מתסכל והתנכלות בפוגרומים, יש להדגיש כי דינמיקת התיעוש והמשברים הפוליטיים לא הביאו לרדוד מצבם החומרי של היהודים, להתרוששותם הכלכלית או לאובדן הדרגתי של פרנסותיהם, כפי שרגילים לטעון. עוד באותה תקופה הביעו חוקרים כמו יאן בליוך, סלומון מרגולין³ ושרה רבינוביץ⁴ – ומבני זמננו ראוייה בהחלט לציון

1. I. Bliokh, *Sravnienie material'nogo i npravstvennogo blagosostoyaniya*: ראה: *gubernii zapadnikh, velikorusskikh i pol'skikh*, 1, Sankt Peterburg 1891 המהדורה של הספר נשרפה עוד בבית הדפוס וניצלו רק כ-25 קומפלטים של החיבור. אין אנו יודעים כיום כיצד ולמי חולקו הקומפלטים האלה, ועל כן קשה מאוד לאתר את הספר. בספרייה הלאומית בירושלים מצויים שלושה כרכים: א', ג' וד'. למחקר הסתגנו הדיו של החיבור על-פי התקציר שפרסם א' סובוטין לאחר מותו של בליוך ולשבתו: A. Subbotin, *Evreiskiy vopros v ego pravil'nom osveshchenii (v sviazi s trudami L.S. Bliokha)*, Sankt Peterburg 1903
2. I. M. Trotsky, 'Samodeyatel'nost' i samopomoshch evreev v Rossii (OPE, ORT, EKO, OZE, EKOPO)', I. G. Frumkin et al. (eds.), *Kniga o russkom evreistve ot 1860-ch godov do revolyutsii 1917 g.*, New York 1960, pp. 471-497
3. סלומון מרגולין היה יליד מוגילב שעל הדנייפר (1877). את הדיסרטיצה בנושא Kapital und Kapitalzins כתב בעת שהיה סטודנט באוניברסיטת ברלין ב-1904. הוא היה קשור ל'אורט' ופעל במסגרתו. פוליטית היה מקורב לחוגי הסיימיסטים והמפלגה העממית של דובנוב והשתתף בפרסומיהם. הוא רחה את הטענה כי במקצועות המלאכה היהודיים יש עודף ייצור וכי שיעורם הבולט של היהודים במקצועות האלה הוא פונקציה של נהשלותם הטכנולוגית. מבין פרסומיו: *Knizhka 'Ob organizatsii evreiskogo remesla'*, *Knizhka Voskhoda*, 3 (1905); 'Evreiskaya trudiashchii i natsionalisticheskie tendentsii', Y. Gessen (ed.), *O zhizni evreev v Rossii, zapiska v Gosudarstvennuyu Dumu*, Sankt Peterburg 1906 'Die wirtschaftliche Lage der jüdischen Klassen in Russland', *Archiv für Sozialwissenschaft und S. Margolin, 'Razrezhennost naseleniya i Sozialpolitik*, Tübingen 1908 *krupnaya promishlennost'*, *Evreiskoe obozrenie*, 4 (1910), pp. 4-9; idem, 'O kozhevnoi promishlennosti', *ibid.*, 10 (1910), pp. 4-9; idem, 'Evreiskoe naselenie i promishlennost', *Evreiskii mir*, 25 (1910), pp. 8-12; idem, 'Evreiskoe vrozozhdenie i natsionalisticheskie tendentsii', *Trekhmesiatchnii zhurnal Evreiskogo mira*, 2-3 (1909)
4. Sara Rebinowitsch, *Die Organisation des Jüdischen Proletariats in Russland*, .4

גם תרומתו של החוקר ארקדיוס קאהאן - את הסתייגותם מן הפרשנות 'הקטסטרופלית' למצבם של היהודים בשלהי המאה ה-19.⁵ מקצת האידאולוגים הציונים, ובעיקר אידאולוגים ציונים-סוציאליסטים, דבקו בנאמנות בדימויים אפוקליפטיים של התרוששות יהודית כמרכיב בלתי-נמנע של מצוקת הגלות. הגדיל לעשות בנדון נחמן סירקין, והחרו-החזיקו אחריו תסידיו בקרב המפלגה הציונית-סוציאליסטית הטריטוריאליסטית.⁶ בהשפעתם של רעיונות אלו הפנים יעקב לשצ'ינסקי השקפות רבות והפיץ את מסקנותיהן במחקריו בני הזמן וגם במחקרים מאוחרים יותר.⁷ לרעיונות הללו מקושרת גם תרומתו העיונית של ח"ד הורוביץ, שבועידה השנייה של ציוני רוסיה במינסק (1902) הציג את התאוריה המפורסמת בדבר קללת האי-פרולטריוזיה הרובצת על היהודים.⁸ גם ברוכוב בנה את הפרוגנוזות שלו על ההנחה בדבר דחיקה קיצונית ונחרצת של הפרולטריון היהודי ואילו צי הגירתו.⁹

הנטייה לרבוך בחשיבה המעלה על נס את הפרולטריון היהודי ומתמקדת בקיומו על רקע מצוקותיו בשוק העבודה באה כתגובה לקביעות המרקסיסטיות (והאנטישמיות) הקיצוניות, שמיקמו את היהודים במחיצת המעמד הבורגני, אם לא זיהו אותם עמו כליל. ההתמודדות עם הסטיגמה 'הבורגנית' נעשתה אף היא בכלים מרקסיסטיים, או בכאלה הסמוכים לשולחן הערוך המרקסיסטי, ומטבע הדברים ביקשה לצייר את היהודים כציבור פרולטרי מתרושש, דווקא, או כציבור הנתון בתהליכי פרולטריוזיה נכזבים.

הבוחן את הדינמיקה היהודית בתחום המושב היהודי ובשטחי רוסיה החדשה שנפתחו להיאחזות יהודית,¹⁰ את תהליכי הריבוי הטבעי בקרב היהודים, את מגמות

Karlsruhe 1903, pp. 240-269; 'Antisemitizm i evreiskii vopros', *Knizhka Voskhoda*, 7 (1907), pp. 124-133

5. A. Kahan, 'The Impact of Industrialization in Tsarist Russia on the Socioeconomic Conditions of the Jewish Population', in: *Essays in Jewish Social and Economic History*, London 1986

6. נ' סירקין, 'הציונות וההמון', בתוך: ב' כצנלסון וי' קויפמן (עורכים), כתבי נחמן סירקין, תל-אביב 1929, עמ' 176-190. ראוי גם לעיין במבוא של ב' כצנלסון, שם.

7. 'לשצ'ינסקי, דער אידישער ארבייטער (אין רוסלנד)', ווילנע 1906; 'לשצ'ינסקי, 'עלייתה הכלכלית והתפוררותה של יהדות אירופה', התפוצה היהודית, ירושלים 1960, עמ' 88-190.

8. ח"ד הורוביץ, 'שאלת הכלכלה ומקומה בתנועתנו הלאומית', השלח, ט-י (תרס"ב). לדיון מעניין בשאלת האי-פרולטריוזיה בתאוריות שרווחו בקרב השמאל הציוני ערב מלחמת העולם הראשונה ראה: ד' גוטוויץ, 'פרולטריוזיה ופוליטיזציה: ברוכוב ומגמות בהתפתחותה של תיאוריית האי-פרולטריוזיה', שבות, 14 (1990), עמ' 141-186; וראה גם: מ' מינץ, בר בורוכוב: המעגל הראשון 1900-1906, תל-אביב 1976, עמ' 60 ואילך.

9. ראה: ב' ברוכוב, 'הפלטפורמה שלנו', כתבים, א, תל-אביב 1955, עמ' 272 ואילך.

10. הכוונה לשטחים שמעבר לדנייפר, שכללו את המחוזות טאוריה, חרסון ויקאטרינוסלאוו (אף כי שמות אלו לא תמיד נשתמרו בכינויי המחוזות). מחוזות אלו סופחו לרוסיה עוד בימי

העיור הנמרצות, את תהליכי ההגירה האינטנסיביים לשטחי פולין הקונגרסאית ולפלכי רוסיה החדשה (טריטוריות שניכרה בהן התנופה הקפיטליסטית), ולצדן את תופעת ההגירה לארצות אירופה המערבית ומעבר לים, הגירה שממדיה הלכו וגדלו – צריך שייתן את דעתו לכך שתופעות אלו לא היו ביטוי בלבדי למצוקה כלכלית-חברתית קשה וחריגה. בעלי הנטייה לאבחון בתהליכים הללו סכנות קיומיות ליהודים נסחפו כאן, למעשה, ביישם הערכות בדבר התרוששות גוברת והולכת. הערכות אלו היו גם הן חלק מאופנת הניתוחים המרקסיסטיים, שגרסו כי צבירת ההון המואצת גוררת עמה קיטוב כלכלי ותהליכי התעוררות פוליטית מהפכנית.

אבקש להרחיב במקצת את היריעה בעניין זה. המרקסיסטים הרוסים, או אלה שיצאו מרוסיה, היו מעורבים מעורבות אינטנסיבית בפולמוס התאורטי המרקסיסטי שסער בגרמניה בעניין תורות הרפרודוקציה והמכניזמים שיוליכו להתמוטטותו הסטיכית כמעט של הקפיטליזם.¹¹ צדו האחר של הפולמוס נגע לקצב הצטמקותו והיעלמותו של ההון הזעיר כפועל יוצא של הרכוז ההון הקפיטליסטי: כוונתי לפולמוס הרוויזיוניסטים. מי שכונו רוויזיוניסטים (נציגם הבולט היה אדוארד ברנשטיין, מהוגי הדעות של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית, שהיה יהודי במוצאו) טענו כנגד בעלי ההזיות המהפכניות כי תהליך ריכוז ההון אינו נמרץ כמתואר וכי הקפיטליזם האקטואלי אינו מצר את צעדיה של התעשייה הזעירה באופן שמביא לחיסולה המוחלט, ומכאן שאינו מביא לדרורם הקיומי הנחרץ של המועסקים במחיצתה. נהפוך הוא: במקום התעשיות הזעירות, הנפגעות מכוח המודרניזציה הטכנולוגית, קמות על-פירוב – כתוצר לוואי הכרחי של ההתפתחות הטכנולוגית המקדמת – תעשיות זעירות אחרות, המשרתות אותה.¹²

דוחקי הקץ המהפכנים ברוסיה לא זו בלבד שלא היו שונים מחבריהם במערב, הם אף הגדילו לעשות. עורם מעכלים את המודרניזציה וכבר נסתחרר ראשם מן התחזיות המהפכניות ומן הראייה של איזה מירון קפיטליסטי מטורף, המצמיח כמובן פרולטריון 'כביר' במפעלי החרושת הכבדה ואתו, כפועל יוצא, את הסולידריות המקצועית ואת היצרים המהפכניים. אך למעשה, אף שקצב התפתחותה של התעשייה הרוסית היה מרשים יחסית – בעיקר בהשוואה לקצב הפיתוח של רוסיה במחצית הראשונה של המאה – היה התיעוש של רוסיה בשנים ההן עדיין רחוק, רחוק מאוד מסחרור. הוא

יקאטרינה הגדולה, לאחר שהושג הסדר הגבולות בין רוסיה לאימפריה העות'מנית (הוזה קוצ'יק קאינרג'י 1774). שטחים אלו נפתחו לקולוניזציה מסיבית של איכרים מן הבלקן ומגרמניה, וגם ליהודים הותר להתיישב בהם. תחילה תועלה היאחזות היהודית במפגעי לחקלאות, ורק אחר-כך הותרה גם היאחזותם בערים. העיר המפורסמת באזור, שצמחה מאז, היא אודסה.

11. ק' מרקס, הקאפיטל, ב, תהליך הסיכוב של ההון, תל-אביב 1954; Rosa Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*, Berlin 1913; N. Bukharin, *Imperializm i nakoplenie kapitala*, Moskva 1925; F. Sternberg, *'Der Imperialismus' und seine Kritiker*, Berlin 1929

12. ראה מרגולין, לעיל הערה 3.

פעל על טורים נמוכים יחסית והתעשיות הזעירות - לרבות בעלי המלאכה - טרם מיצו את האפשרויות האובייקטיביות שנפתחו לפנייהם. השוק הרוסי לא היה רווי סחורות והתעשייה הגדולה יותר, שהתבססה על טכנולוגיה מתקדמת, חלשה רק על מגזרים מסוימים של הייצור. הייצור הזעיר, שכוון לסיפוק הצריכה, טרם נהנה מן הפיתוח הטכנולוגי הגורף, אך גם לא נדחק למחיצות שוליות ומצומצמות ולא היה מקום להעריכו באותו זמן כתופעה שוקעת. אדרבה, הוא התמיד להתרחב, מצא לו יישומים חדשים, והיוניותו היתה רחוקה מלדעוך. לפיכך, אף שפה ושם נודעו משברים בענפי המלאכה בשל התדרת שיטות ייצור חדשות, בשל שחרור עובדים ועקב מצוקות של חיפוש אחר תעסוקות חלופיות, התעשייה הזעירה בכללותה לא נמצאה בניסגה, לא הצטמקה, והעובדים שנדחקו ממנה מצאו להם מקומות עבודה אחרים. זאת ועוד, התעשיות שהתבססו על טכנולוגיה מתקדמת נזקקו לכוחות עבודה מיומנים בשירותי עזר הכרחיים ובתחזוקה, והיהודים נמצאו כשירים לתפקידים אלו יותר מאשר תושבי הכפרים, שזרמו לערים ונשכרו לעבוד בחרושת. גם זרימת היהודים לערי התעשייה הגדולות לא נבלמה, תופעה שניתן היה לצפות לה על-פי תאוריות הפאופריזציה.

במילים אחרות, הפיתוח של רוסיה חולל תמורות רצויות ליהודים; הוא הגביר את ניידותם, גרם להם להיאסף בריכוזים האורבניים הבולטים, והפך אותם למרכיב הדינמי ביותר בתחומי היוזמות המסחרית, הפיננסית והתעשייתית. כך, במקום להצטמצם, גדל היקף העיסוקים היהודיים. כמוכן, אלה שדבקו באידאולוגיות של פרודוקטיביזציה ו'תיקון' היהודים נחרדו מזרימתם ההמונית לשירותי מסחר, פיננסים ותעשייה וראו בכך תהליך מטיל אימה. גם גלי ההגירה האופייניים כל-כך לתקופה (של יהודים, של פולנים ושל אוקראינים) לא היו מעיקרם פועל יוצא של דחיקת המהגרים ממקום מושבם (אף כי פה ושם הם ספגו את המצוקה החיכוכית שנבעה ממעבר ממקצוע למקצוע), אלא שימשו ערוץ שבו תיעלה את עצמה האוכלוסייה היהודית העודפת, יחסית (וגם זו הפולנית, האוקראינית והליטאית). אין לשכוח שבין המפקד של 1897, שבו נמנו למעלה מחמישה מיליון יהודים, לבין 1914, גדלה האוכלוסייה היהודית בתחומי מושבה ברוסיה ובפולין במיליון נפש לערך, וזאת נוסף על 1.5 מיליון המהגרים שחיפשו את מזלם מעבר לים. כל המגמות הללו שיפרו את מעמדם של היהודים, הפכו את ההמונים היהודים לאמידים יותר, ובעקבות זאת הריצו קדימה את תהליכי הקונסולידציה החברתית והפוליטית.¹³

במאבק על האמנציפציה האזרחית והלאומית מילאו תפקיד מכריע הן הארגונים הציבוריים היהודיים, שפרשו באורח חוקי רשת סמיכה של אגודות על-פני רוסיה, והן המפלגות הפוליטיות, שנאלצו לפעול בתנאי מחתרת או בדרך חוקית למחצה. מטבע תכונותיה של הזירה הפוליטית הכללית נשזר ונשתלב מאבקם הפוליטי של היהודים

13. ראה: ש' שטמפר, 'גידול האוכלוסייה והגירה ביהדות פולין-ליטא בעת החדשה', בתוך: ' ברטל ו' גוטמן (עורכים), קיום ושבר: יהודי פולין לדורותיהם, א, ירושלים 1997, עמ' 286-263.

לשווי זכויות אזרחי ולאומי במאבק על הדמוקרטיזציה של רוסיה, על הפיכתה למדינה קונסטיטוציונית. במאבק זה נטלו חלק בכבד המפלגות האזרחיות של רוסיה, שהבולטת בהן היתה מפלגת הקאדטים, והמפלגות הסוציאליסטיות: המפלגה הסוציאלי-רבולוציונרית, שתומכיה באו בעיקר מקרב ציבור הכפריים הרוסים, והמפלגה הסוציאלי-דמוקרטית, שאוהדיה כאו מקרב הפרולטריון העירוני. להסתדרות הציונית ברוסיה היתה זיקה ברורה למפלגת הקאדטים, ואנשי הצמרת של ההסתדרות היו מעורבים בעשייה הפוליטית של מפלגה זו; ואילו לבונד, ארגונם של הפועלים היהודים, היתה אוריינטציה לחוגים הסוציאלי-דמוקרטיים, והוא ראה עצמו חלק מהם.

ואכן, הבונד היה הארגון ההמוני, הבולט והנהרץ ביותר בקרב הציבור היהודי, ומעניין לציין שהוא היה גם ארגון הפועלים ההמוני ביותר מבין ארגוני הפועלים ברוסיה בכלל באותה עת. הבונד בתהווה מהתלכדות ארגונית ארצית של אגודות מקצועיות יהודיות, שהמוניותם בלטה בנוף הארגוני הרוסי בכלל. ואולם, שלא כאגודות הציוניות, שהפנימו את הצורך במאבק פוליטי במקום כעניין גלוי, אינסטרומנטלי ושנוי במחלוקת באידאולוגיה המוצהרת שלהן, גיבש הבונד את עקרונות המאבק הפוליטי כחלק אינטגרלי של הבשורה הרעיונית שלו, כפונקציה עקיבה המעוגנת היטב בהנחות היסוד שלו.

כבר שמואל גוז'אנסקי, במכתבו המפורסם אל האגיסטורים, בתקופת הטרור-בונד, הצהיר בהקשר זה כי הזכויות שהוענקו לציבורים שונים, מעמדיים או לאומיים, היו תמיד 'תלויות, ראשית כל, בבגרות המדינית שלו [של הציבור] עצמו, כלומר בהבנת האינטרסים המדיניים שלו עצמו, בכוח שהחזיק בעת המאבק המדיני; הגורמים האלה - הרי הם התנאים הפנימיים של המעמד, השכבה החברתית או האומה, הווה אומר תנאים התלויים בהם עצמם'.¹⁴

כלומר, גוז'אנסקי שם את הדגש על המחויבות לפעילות עצמית ודחה לחלוטין כל ציפייה שעניינים יהודיים ימצאו את פתרונם מאליהם בהתקדמות הפוליטית הכללית של החברה הרוסית. גם מרטוב, לכשנדרש לסוגיה, אמר:

החיים אילצו אותנו לשנות את הטקטיקה שלנו, ונדמה שהגורם העיקרי היה, כי בעודנו תולים את כל תקוותינו בתנועה הכלל-רוסית, מבלי משים העלינו את התנועה היהודית לגובה כזה שאליו תנועת הפועלים הרוסית טרם הגיעה.

משהעמדנו במרכז הפרוגרמה שלנו את התנועה ההמונית, חייבים היינו להתאים את הפרופגנדה והאגיטציה שלנו אל ההמונים, הווה אומר לעשותן יהודיות יותר.

ולפיכך חייבים אנו להכיר בהחלט בזה שמטרתנו, מטרת הסדר הפעילים

14. ש' גוז'אנסקי, מכתב אל האגיסטורים: וילנה 1893-1894 (תרגום: נ' גינתון, ירושלים 1966, עמ' 6.

בסביבה יהודית, היא הקמת ארגון פועלים יהודי מיוחד, אשר עשוי היה לשמש מדריך ומחנך של הפרולטריון היהודי במאבקו לשחרור כלכלי, אזרחי ומדיני.¹⁵

כלומר, האמנציפציה היהודית, האזרחית והלאומית, לא ייתכן שתהיה, ולא תוכל להיות, בגדר חסד של עמים, שכן עניין שיווי זכויותיהם של היהודים איננו בבת עינו של הציבור הדמוקרטי ברוסיה ואף לא של הציבור הפרולטרי הלא-יהודי. לכן הפנים הבונד את ההכרה בכוחה לקיים עצמו כגורם פוליטי יהודי אוטונומי, והבין שזו משימתו האקוטית בעידן המאבק למהפכה הבורגנית הדמוקרטית.¹⁶ וכאמור, וכיוצא בזה, עם התיעוש והמודרניזציה הלך והתעצם משקלם המספרי והפוליטי של הפועלים היהודים, ולא רק בשל התעמולה של הסוציאלי-דמוקרטים היהודים, כפי שסבר מרטוב, אלא גם בשל עוצמת נוכחותם ההמונית וקצב התלכדותו

15. על-פי י. פרנקל, נבואה ופוליטיקה: סוציאליזם, לאומיות ויהודי רוסיה 1862-1917, תל-אביב 1989, עמ' 205.

16. פרנקל נתפס לקונטרברסיה בין שתי גישות. האחת, היא ההשקפה המקובלת שרווחה בהיסטוריוגרפיה ולפיה שורשי הליאום של הבונד נעוצים בהתקרבות אל ההמונים היהודיים עם המעבר לאגיטציה. ובלשון אחרת: ככל שהסוציאלי-דמוקרטים היהודים בוויילנה הלכו ונצמדו אל ההמונים היהודיים כן התעמקה הבנתם כי ארגונם אינו יכול להתעלם מן הצרכים הלאומיים של ההמונים היהודיים, והם אימצו אותם יותר ויותר. השנייה, היא ההערכה (שפרנקל תולה אותה במחקריו של אליהו צ'יריקובר) שהדבקות בידיש ובארגון פרטיקולרי של יהודים לא תמיד העידה על מגמות לאומיות. להערכתו, בכל מקום שבו גילה הסוציאליזם המקומי פתיחות לגבי ארגונים של מיעוטים, נטו האחרונים דווקא לאינטרנאציונליזם ולהתבוללות. כך קרה באנגליה ובארצות-הברית, וכך קרה, להערכת פרנקל, גם בגליציה ההאבסבורגית ובפולין הקונגרסאית. גישה זו סובלת מהולשות אחדות. חולשה אחת מתבטאת ברתיעה האופיינית מראיית הלאומיות כתופעה פרמודיאליטית; כלומר, התעלמות מזיקות לאומיות חזקות שהתקיימו עוד בטרם היות הקאפיטליזם ומהעובדה שזיקות אלה לא היו אף פעם זרות לפרולטריון בכל עם ועם. (אגב, גם שלילת זכותם של פועלים יהודים לקיים עצמם בארגונים נפרדים לא היתה אלא תגובה שוביניסטית לאומית של פרולטריון הרוב. תגובה זו התעטפה במחלצות אינטר-נאציונליסטיות). החולשה השנייה נעוצה בהנחה שאינטרנאציונליזם פירושו נטייה להתבוללות. יש כאן עירוב בין אינטרנאציונליזם לקוסמופוליטיזם. שכן, כל עוד המשיכו הפועלים היהודים להתקיים כפרולטריום, הן בארצות-הברית והן באנגליה, הם התמידו בדבקותם בארגונם היהודי, כמנטאליות הארגונית המיוחדת שלהם ובמקומות רבים גם בלשון היידיש. ובאשר לגליציה ההאבסבורגית, היא דווקא הוכחה בולטת לעובדה, שאף-על-פי שהארגון הסוציאלי-דמוקראטי הפולני המקומי הכיר בצורך לנהל תעמולה בידיש, לא מצאו בכך הפועלים היהודים ארוכה למצוקותיהם האמתיות ושמחו מאוד להיספח אל הבונד בפולין הקונגרסאית עם תום מלחמת העולם הראשונה. ומלבד זאת, אסור שנתעלם מן האופי המסיבי והקומפקטי של היישוב היהודי בערי התעשייה של פולין ורוסיה, שלכידותו הלאומית היתה איתנה וטבעית. כמוכן, מצב זה לא יכול היה להתקיים בארצות ההגירה ובערים המרכזיות שבהן היה היישוב היהודי מיעוט מבוטל ונאלץ לכן להיכנע מהר יחסית לתהליכי האקולטורציה. ראה שם, עמ' 207 ואילך.

של ארגונם הסולידרי. וכך קרה שהסביבה הלא־יהודית לא זו בלבד שלא סעדה את היהודים במאבקם, אלא אף נתפסה לחרדה, לרתיעה ואפילו לעלבון לנוכח תופעת הפוליטיזציה, שלווה בניסוחן של תביעות מפורשות. הסביבה הלא־יהודית, ויש להדגיש – גם זו הפרולטרית, הורגלה ורצתה לראות את היהודים כשהם שפלים ונחותים, דחויים ומשלימים עם היותם אזרחים שמעמדם נחות.¹⁷

אם נוסיף לכך את העובדה שאוכלוסיית תחום המושב לא היתה עשויה ציבור לאומי הומוגני, דהיינו – שתחום המושב היה גם מהווה של עמי המיעוט הגדולים של רוסיה, שנאבקו על זכות ההגדרה העצמית שלהם ועל כיבוש הממלכתיות שלהם, נוכל להבין את עוצמת הסתירות והאיכות שלתוכן נקלע הציבור היהודי למן הרגע שביקש להגדיר עצמו כציבור בעל יומרות פוליטיות משלו.¹⁸

זאת ועוד; אף שהבונד הלך ונצרף בכור בעיות המאבק המקצועי ובעיקר הכלכלי של שכבות הפרולטריון היהודי, אין לכלול אותו בין חווי השחורות שניבאו כי להמוני הפועלים היהודים צפויים, כביכול, קשיי פרולטריוציה. אין להסיק מכך שהבונד לא היה רגיש לבעיות דחיקתו של הפרולטריון היהודי ממפעלי החרושת הגדולים שנוצרו מקרוב, או לתופעות של דחיקת הפועלים היהודים בידי הפועלים הפולנים.¹⁹ הוא בהחלט נתן את דעתו לכך, ואף ניסח החלטות אופרטיביות. ואולם, הוא העריך את הבעיה בפרופורציות הראליות, לא נתפס ללשון של גוזמאות פרוגנוסטיות ולא נסתף אחר התאוריות של דוחקי הקץ. מראשית הופעתו המאורגנת ניווט עצמו הבונד במסלולים של החשיבה הסוציאלי־דמוקרטית, נרתע מלהיתפס להלכי רוח הרפתקניים ואוונגרדיים לתיאבון, ולא נסתף אחר התחזיות בדבר הרכו נמרץ של הייצור וחיסול גורף של הייצור הזעיר. לפיכך, בנסתחו את הקווים למדיניות יהודית ספציפית הקפיד הבונד להישאר במפלס המאבק לדמוקרטיזציה של רוסיה הצארית בלבד, דהיינו המאבק להבטחת התמורה הקונסטיטוציונית, ואם תרצו – הבורגנית־קפיטליסטית, של רוסיה, בלא להיגרר לתחזיות בדבר תמורה סוציאליסטית קרובה. הוא לא נגרר, למשל, אחר הקונצפציות השנויות במחלוקת שפיתח לגין בחיבורו המפורסם על שתי הטקטיקות של הסוציאלי־דמוקרטיה הרוסית, שבהן הגן על איזה הזיה רעיונית בדבר מהפכה בורגנית שהפרולטריון יממשה וינטור אותה באמצעות מערכת שלטון מהפכנית.²⁰ הבונד לא הרבה לדבר בגנות הפוליטיקה של הבורגנות הרוסית, ולא

17. אני מסב את תשומת לבו של הקורא לדיוני בנסיונו של ברוכוב בעת שפעל בסוציאלי־דמוקרטיה הרוסית. עיין: מינץ, בר ברוכוב: המעגל הראשון 1906–1906, עמ' 27 ואילך.
18. ראה: מ' מינץ, 'לאומיות יהודית ולאומיות של מיעוטים לאומיים אחרים במדינות רבות־לאומיים', בתוך: י' ריינהרץ, י' שלמון וג' שמעוני (עורכים), לאומיות ופוליטיקה יהודית: פרספקטיבות חדשות, ירושלים 1996, עמ' 201–224.
19. החלטות המועצה של הוועד המרכזי של הבונד ב־1911 והאישור להן בקונפרנציה התשיעית של הבונד בווינה ביוני 1912, אצל: סאפיע דובנאו־ערליך, 'אין די יארן פון רעאקציע', די געשיכטע פון בונד, ניו־יורק 1962, עמ' 587.
20. ו"א לגין, 'שתי טקטיקות של הסוציאלי־דמוקרטיה הרוסית במהפכה הדמוקרטית', כתבים נבחרים, ב, מרחביה 1952, עמ' 136–29.

פקפק בדבקותה בעניין התביעות לדמוקרטיזציה של החיים הפוליטיים ברוסיה.²¹ יעדי המאבק הפוליטי לא התמצו באמנציפציה אזרחית, כמוכן, כמעט מראשית דרכו היה הבונד ער לעובדה שלמאבק הפוליטי היהודי יש אספקטים לאומיים. כיצד ניסח הבונד את יעדי המאבק הפוליטי הלאומי היהודי ועם אילו בעיות עקרוניות הוא ביקש להתמודד?

מן המפורסמות הוא שנוסחת הבונד לפתרונה של הבעיה הלאומית היהודית היתה אוטונומיה פרסונלית המסייגת עצמה לעשייה תרבותית וחינוכית בלבד – או בניסוח מקוצר, אוטונומיה תרבותית. נוסחה זו ניצבה כנגד התביעות הרווחות, שבהן עוד ארון להלן. מנסחיהן של תביעות אלו הקפידו להימנע במפגיע מכל הגדרה של האוטונומיה שתשמע כמגבילה את סמכויותיה. האוטונומיה הפרסונלית כשלעצמה דיברה על התלכדות יהודית אקסטרטוריאליה שתעוגן בחוקת היסוד של המדינה ותוגן באמצעותה. על דרך השלילה הוציאה אוטונומיה זו מכלל סמכותם של השלטונות הטריטוריאליים כל עניין שהוגדר ככפוף לזכויות האוטונומיות.

ואולם, הבונד היה ער לכך שכל אוטונומיזציה פרסונלית ליהודים בתחומי האימפריה הרוסית תומנת בחובה את החשש לכפיית הפתרון 'היהודי' על כל יתר האומות בתחומי רוסיה, הנאבקות להשגת זכויות לאומיות, דהיינו – הפיכתם הפורמלית של יתר עמי המיעוט לחטיבות לאומיות שתוגדרנה בחוק לא כחטיבות טריטוריאליות. וכליכך למה? שכן, ככל שתורחב סמכות האוטונומיה הפרסונלית ותקיף תחומים רבים ככל האפשר ממרקם החיים החברתיים והציבוריים בכלל, הכרח יהיה להפקיע עניינים אלו מתחום סמכותו של השלטון הטריטוריאלי. כלומר, ככל שהיהודים במחוזות אוקראינה, למשל, ירבו לנכס לעצמם סמכויות אקסקלוסיביות במסגרת הממסד האוטונומי שלהם, הפרסונלי, תלך ותתגמד סמכותו של השלטון האוקראיני הטריטוריאלי לפעול בענייניהם של כלל אזרחי הטריטוריה והוא עצמו ילך וידמה לאוטונומיה פרסונלית של האוקראינים. אם היהודים יפקיעו מסמכות השלטון המחוזי את בעיות הבריאות, הסעד, ההגירה, ועוד תביעות רבות שרווחו בפרוגרמות של מפלגות אחרות שאימצו את העיקרון האוטונומיסטי, לא תישארנה לשלטון האוקראיני אלא אותן סמכויות עצמן כלפי האוכלוסייה האוקראינית. שהרי אין להניח שהמיעוט הרוסי הגדול שישב בטריטוריה האוקראינית לא יתבע לעצמו את אותן הזכויות ברגע שיאות להכיר בזכויות האוקראינים לאוטונומיה.²² לבונד נראה אפוא כי יומרה כו והתרחיש הכרוך בה הם מסוכנים, ומאיימים על מרקם היחסים העדין

21. הבונד אימץ את עמדת המנשביקים והודהה עמה בכל הקשור לקונספציית השלבים של המהפכה הבורגנית הדמוקרטית ברוסיה.

22. ראה הניסיון של האוטונומיה האוקראינית בשנת 1917, עיין במאמרי: 'ברוכוב והאוקראינים בשנת 1917', שבות, 4 (1976), עמ' 53-61; 'עיונים במהותה ותפעולה של המזכירות לעניינים בינאומתיים במזכירות הכללית האוקראינית בשנת 1917', שבות, 8 (1981), עמ' 72-80; 'לבחינת היחסים בין ההסתדרות הציונית לבין התנועה הלאומית האוקראינית בשנת 1917', שבות, 11 (1985), עמ' 97-104. עיין גם: I. S. Goldelman, *Jewish National Autonomy in Ukraine, 1917-1920*, Chicago, IL 1968

בלאו־הכי בין היהודים לבני העמים האחרים. לפיכך התעקש הבונד שלא להרחיב את יומרות השלטון העצמי היהודי מעבר לדרישה לאוטונומיה תרבותית קפדנית, שהיא, ורק היא, ראוי שתהיה בגדר צורך אולטימטיבי של המיעוט הלאומי היהודי. הוא סבר כי הליך כזה יצמצם את החיכוכים ויסיר את הבעייתיות שבין הסדר היחסים עם עמי המיעוט של רוסיה, שבקרבם ישבו היהודים הלכה למעשה, ובין בעיית זיקתם למדינה השלמה, שהיתה רוסית פורמלית.

בעניין זה ראוי להוסיף ולהטעים כי לבונד, כמו לכל יתר המפלגות היהודיות, היתה נטייה חזקה לתמוך בשלמות הממלכה הרוסית בגבולות שלפני מלחמת העולם הראשונה. רוצה לומר, הבונד, ככל יתר המפלגות, ראה באחדות האימפריה הרוסית את התשתית הרצויה והבלעדית לשמירת עוצמתו הפוליטית והלאומית של הציבור היהודי. כמוכן, לכך הוסיף הבונד עוד הסבר סוציאליסטי שדיבר על עדיפותן של המדינות הגדולות, וממילא של הכלכלות הגדולות, בכל הקשור לעוצמתו המצטברת של הפרולטריון ולהתקדמות האנושות לקראת סוציאליזם. מכל אלה נבעו תחושות הרתיעה, ההסתייגות והתשדנות שהתעוררו כלפי התנועות הלאומיות של המיעוטים הטריטוריאליים כאימפריה הרוסית - הפולנים והאוקראינים - שנלחמו על ריבונותם המלאה ותבעו במפגיע לקרוע את הטריטוריות שלהן מן האימפריה המשותפת. היבט זה חשוב למדי להבנת היחס בין הבונד למפלגת הפועלים הפולנית (PPS), שדבקה ללא מצרים ברעיון עצמאותה של פולין.²³ חשיבותו נודעת בבואנו להעריך את מרקם היחסים בין שתי המפלגות בפולין העצמאית.²⁴

כידוע, לאחר קונגרס אוגנדה והמשבר שהבשיל בהשפעתו נאלצה גם ההסתדרות הציונית לתת את דעתה, כארגון, למאבק הפוליטי, שכן ברור היה לה - ובכך נאלצה להודות בריש גלי - ש'עבודת ארץ־ישראל' היא מוערית ואינה יכולה לספק תשובות של ממש למצוקה הפוליטית האקוטית של היהודים.²⁵ על המצוקה החברתית־כלכלית חדלו הציונים לדבר עוד לפני הקונגרס השביעי, שכן הבינו שלא כצעקתה (ראה הוויכוח בעניין אוגנדה). מובן שהמודעות לעובדה שהציונות אינה רלוונטית למצוקות הממשיות של העם היהודי, ושהיא נועדה מלכתחילה לספק פתרון חלקי בלבד ובמישור ספציפי - מודעות זו החריפה את העימות בין הזרמים הרעיוניים השונים בהסתדרות הציונית, שהושפעו הן מן הנוסחאות של דובנוב והן מן המחלוקת הרעיונית בין ההסתדרות הציונית לבין הבונד. הראשונים שנקרעו מן ההסתדרות הציונית במהלך העימות היו חוגי פועלי־ציון, שגיבשו עצמם בשלוש מפלגות אידאולוגיות פוליטיות: מפלגת הפועלים היהודית הציונית־הסוציאליסטית, שהיתה

23. ההרצאה של אלי צור בקונגרס העולמי למדעי היהדות של הבונד וה־PPS, ירושלים, קיץ 1997. עשויה להופיע בקובץ של מכון הבונד באוניברסיטת חיפה.
24. שם; וראה גם: ד' בלסמן, למען חירותנו וחירותכם: הבונד בפולין 1939-1949, ירושלים 1996, פרק המבוא.
25. אפילו אוסישקין הודה בכך ב'הפרוגרמה שלנו'. הנוסח העברי בספר אוסישקין בעריכת ר.ב., ירושלים 1934, עמ' 97-125.

מקומה של תנועת הפועלים היהודית בפוליטיזציה של העם היהודי

מעיקרה טריטוריאליסטית; מפלגת הפועלים היהודית הסוציאליסטית הסיימיסטית, שחיפשה אחדות דיאלקטית בין המאבק לאוטונומיה ובין ההכרה בצורך להשתדל ולהשיג ממלכתיות יהודית; ומפלגת הפועלים היהודית הסוציאלי-דמוקרטית, פועלי-ציון, שדוברת הרעיוני היה בר ברוכוב. זו האחרונה חזתה את הריכוז הטריטוריאלי היהודי בפלסטינה כפועל יוצא הכרחי של דינמיקת ההגירה של בעלי ההון היהודים ושל הפרולטריון.

בגוש המרכזי של ההסתדרות הציונית סער ויכוח הריף בין מי שנמנו עם חוגי ה'ראזסבייט' הצעירים לבין המשמרת הוותיקה, שהתפרקה על הוועד האודסאי. הראשונים תבעו אקטיביזציה של הציבור הציוני במלחמה למען קידום זכויותיהם הפוליטיות של היהודים ברוסיה. הם גם לא גרעו משיתוף הפעולה עם הציבור המהפכני של רוסיה וקידמו בברכה את התמורה ההכרחית במעמדה של ההסתדרות הציונית מחברה לקידום אחיזתם של היהודים בארץ-ישראל.²⁶ למפלגה בנוף הפוליטי של רוסיה הצארית. במאבק זה היתה ידם של הצעירים על העליונה, והתנועה הציונית ניסחה את תוכנית ה'הלסינגפורס', המוגדרת כללית כפרוגרמה ל'עבודת ההווה'.²⁷ גיבוש הקו המדיני הזה לא היה פשוט, כמובן, ולא נתקבל בקורת רוח מתפעמת בקרב חוגי הציונות הרוסית כולם. היו בהם שהסתייגו נחרצות מקו זה וריכוזו והגבירו את מאמציהם סביב פעולות הוועד האודסאי.

האוטונומיזם היה אפוא ביטויה הפרוגרמתי המובהק של ההתלכדות הלאומית היהודית, והוא אשר הגדיר את המטרות ה'ראליות' של המאבק הפוליטי היהודי. רעיון הריכוז הטריטוריאלי במובן של ממלכתיות יהודית, אף שנקלט כמרכיב חשוב בתהליך ההתמודדות על הזכויות הלאומיות של הציבור היהודי, לא היה אלא רעיון לטנטי, וזאת כיוון שלא נמצאו התנאים למימושו כמעט אקטיבי ורבי-פעלים בארץ-ישראל, וממילא כגורם רלוונטי למצוקה היהודית, ותהיה הגדרתה אשר תהיה. כידוע, גישתו של דובנוב דיברה על הכרח בקיום לאומי אוטונומי בתנאי התפוצה, מן הטעם שהעמים אינם נוטים להתמזג זה בזה, אך עם זאת הם נוטים לאמץ חברה אזרחית פלורליסטית ולהיאחז בה.²⁸ לפיכך לא ראה דובנוב צורך בחידוש הממלכתיות

26. הוועד האודסאי לא היה אלא עוד חברה ציבורית שביקשה להקל מצוקה מוגדרת, והאגף הציוני שהתלקט סביב אוסישקין ראה בוועד האודסאי את הכלי החשוב ביותר לקידום העניין הציוני בארץ-ישראל.

27. 'מאור, התנועה הציונית ברוסיה, ירושלים 1973, עמ' 315 ואילך; א' רפאלי (צנצ'פר), 'הוועידה השלישית בהלסינגפורס', קציר: קובץ לקורות התנועה הציונית ברוסיה, תל-אביב 1964, עמ' 76-102; ו' ז'בוטינסקי, 'על עריסתה של תכנית ה'הלסינגפורס', בתוך: א' גולדשטיין, ש' גפשטיין, י' גרינבוים (עורכים), ספר אידלסון, תל-אביב 1946; ל' מוצקין, 'זכויות לאומיות בארצות הגולה', בתוך: א' בין (עורך), ספר מוצקין, ירושלים 1939, עמ' 74-75, וגם המאמר 'עבודה מדינית ו"מעשית"', שם, עמ' 76-81; מ' מינץ, 'עבודת ארץ-ישראל ועבודת ההווה - קונספציה של אחדות וממשות של סתירה', הציונות, ט (1984), עמ' 147-155.

28. S. M. Dubnov, *Pisma o starom i novom evreistve (1897-1907)*, Sankt Peterburg 1907, pismo 2 i 4

היהודית ולא שיווה לה חשיבות כמרכיב של התודעה הלאומית היהודית. הוורווי'דנצים, שמקורם היה בפועל-יציון, ושבמהמשך הניחו את היסודות למפלגת הפועלים היהודית הסוציאליסטית (הסיימיסטים, פסח 1906), נטלו מדובנוב את עקרונ המרכזיות והדומיננטיות שיש לשוות להתארגנות האוטונומית של התיים היהודיים. כמו דובנוב, הם הניחו שקיום אוטונומי הכרחי ואפשרי.²⁹ ואולם, שלא כדובנוב, הוורווי'דנצים, ואחר-כך הסיימיסטים, הקנו חשיבות לכיבושה של ממלכתיות יהודית. הם פיתחו תורה בדבר שני שלבים. אקט כיבוש הממלכתיות עשוי היה, לדידם, להתבצע אך ורק כפועל יוצא של פוליטיקה יהודית בין-לאומית, שתעלה ותצמח מן העוצמה הצבורה באוטונומיות היהודיות שתושגנה קודם לכן. מכאן שתחילה חייב העם היהודי לכבוש לעצמו את האוטונומיה, ורק אחר-כך יהיה מסוגל וחזק דיו לתבוע לעצמו ממלכתיות משלו. זו האחרונה, לפי הוורווי'דנצים, תהיה נחוצה לו אולטימטיבית, וזאת כדי להבטיח את הקיוו הפורמלי שבין חולשותיהם הפסיביות של בני האומה היהודית, הנהנים מחד הגויים כמיעוטים בקרב עמים אחרים, לבין האקטיביות שתוקנה להם במסגרת המדינה היהודית. ללמדך שהאיוון המתקיים ביחסי עמים, הטובלנות ההדדית והכנסת האורחים – כל אלה נובעים מכוח המגן המתגלם במדינה הלאומית הריבונית, המיישמת אותו בלי משים לגבי הפורה שלה במדינות האחרות. תהליך זה מיוסד, כמובן, על הדדיות.

היבט אחר של הפער בין הוורווי'דנצים לבין הציונים היה הסתייגותם של הוורווי'דנצים מן העשייה בפלסטינה, בהסתמך על הטענה שבהיעדר כלים ממלכתיים אין ההסתדרות הציונית מסוגלת לקדם את המפעל הציוני הקונסטרקטיבי. ואולם, הוורווי'דנצים מעולם לא שללו את ארץ-ישראל במפורש, ונמצאו בהם רבים שנטו לראות בפלסטינה את הארץ היעודה כאשר יצלצלו פעמוניו של השלב השני על-פי תורתם.

מעיקרה ביקשה התנועה הלאומית לתקן את מצבם המשפטי הבין-לאומי של היהודים, כלומר – לשחררם מהיעדר הקיוו הפורמלי, ממצב שבו הם נהנים מחד הגויים בבואם לחסות בצל קורתם, בלא שיוכלו לגמול לבעלי הסדם. סיטואציה זו נושאת בחובה סכנה להתנערות מעניקי-החסד מנדיבותו ולהפיכתה למדיניות של אלימינציה. במילים אחרות, חסרה ליהודים הפוטנציה לקיים מצב של הדדיות, המקנה שוויון אמתי וכיבוד זכויות על בסיס של יחסי גומלין.

ולסיכום, תנועת הפועלים היהודית נתגלתה כאחד הגורמים החשובים בהתעוררות הציבור היהודי לכיבוש זכויותיו האזרחיות והלאומיות. סוד התופעה בהמוניותו של האיגוד-המקצועי היהודי, שהיה הביטוי המובהק למודרניזציה של הציבור היהודי

29. הם הסמיכו אותו אל תורת המאבק לאינדיבידואליזם מיסודו של מיכאילובסקי. תורה זו הטעימה את נטייתם ההיולית של הגופים החברתיים להקפיד על בדלותם תוך כדי התחככות בלתי פוסקת לצורך איתור האיוון ההכרחי שבין כוחות עוינים, איוון המופר ומתחדש ללא הרף.

ולתעוררות מודעותו לכוחו ולערכו. הבונד, ולאחריו הסיימיסטים, תרמו - לצד הציונים - את התרומה הנכבדה ביותר לגיבוש פרוגרמה למאבק פוליטי של היהודים. פועלי-ציון לא הוזכרו לעיל משום שלא היו חלוצים במישור הזה. ברוכוב לא ראה במאבק הפוליטי עיקר, אלא טקטיקת לוואי מועילה ובית-ספר לגיבוש הסולידריות היהודית. נכון הוא כי בשלב מאוחר יותר, כשנתחוויר לו שתהליכי הטריטוריאליזציה של העמים וההטמעה של המיעוטים הכרוכה בהם אינם תהליכים אימפרטיביים,³⁰ הוא החל לפתח השקפה בדבר דו-קיום הכרחי של מאבק לממלכתיות יהודית לצד קיומה של פזורה יהודית מאורגנת במערכים אוטונומיים, וראה בשילוב זה מערך של יחסי גומלין המועילים לעתידו הלאומי של העם היהודי ומקדמים אותו. הוא מעולם לא קיבל את תורת השלבים הסיימיסטית ולא נתפעם מן הדיאלקטיקה שבה. את ההשקפות החדשות הללו גיבש ברוכוב עוד לפני שעבר לאמריקה, בעת מלחמת העולם הראשונה, וביטא אותן בקבוצת המאמרים שבהם הגדיר את ההבדלים בין פועלי-ציון האמריקניים לבין פועלי-ציון הסוציאלי-דמוקרטיים.³¹

30. את התפיסה בדבר כורח ההתבוללות של מיעוטים לאומיים בקרב עמי הרוב פיתח ברוכוב ב'ראשי פרקים לשאלה הלאומית', כתבים, א, תל-אביב 1955, בסעיף הנושא את הכותרת 'עתיד השאלה הלאומית', עמ' 36 ואילך, ובמאמרו 'לבעיה הלאומית בבלגיה', כתבים, ב, תל-אביב 1958, עמ' 146-163.

31. מ' מינץ, זמנים חדשים - זמירות חדשות, תל-אביב 1988, הפרקים 'מה בין פועלי-ציון לפועלי-ציון - או הפולמוס הרעיוני של ברוכוב עם המפלגה בארצות-הברית', עמ' 98-125, 'החיבור על ההתפתחות הכלכלית של העם היהודי והמשתמע ממנו', עמ' 244-252.